

Des dels Museus

Joan Vilatobà. Fotografies.

La col·lecció del Museu d'Art de Sabadell

Meritxell Casadesús Insa, tècnica del MAS

220

L'any 2011 la néta de Joan Vilatobà, Isabel Vilatobà, va cedir en dipòsit al Museu d'Art de Sabadell una part del fons personal del seu avi. Estava compost per 88 dibuixos i pintures de Joan i Màrius Vilatobà, 1.832 negatius en placa de vidre de Joan Vilatobà, 84 obres d'artistes coetanis a Joan Vilatobà, 12 mobles (la majoria signats per Josep Centelles), uns 500 volums de biblioteca i hemeroteca i 4 capsas amb documentació personal del fotògraf.

Aquest ingrés completava la col·lecció de Joan Vilatobà que fins aquell moment tenia el Museu, que estava formada per 72 positius que havien arribat de procedències diverses i 420 peces que l'any 1997 Armand Vilatobà –fill del fotògraf– havia cedit en dipòsit a la ciutat. Un dipòsit constituït per 99 positius d'època i 320 negatius en placa de vidre.¹ Isabel Vilatobà també va renovar el comodat del seu pare. Més endavant veurem amb més detall la composició del fons fotogràfic de Joan Vilatobà.

Durant tres anys tècnics de l'Arxiu Històric i del Museu d'Art de Sabadell van treballar conjuntament per inventariar, documentar, netejar, millorar l'estat de conservació, digitalitzar i iniciar l'estudi de les obres acabades d'arribar. Constituïen un important fons artístic i fotogràfic.

L'any 2013 el Museu d'Art de Sabadell va iniciar els treballs de documentació de les plaques fotogràfiques de Joan Vilatobà de la seva col·lecció. Polits i endreçats, aquests negatius descansaven, a la cambra frigorífica de l'Arxiu Històric de Sabadell, del tragí fruit dels treballs de neteja i d'ordenació, que, tot i necessaris, havien estat llargs i feixucs. I aquí cal aturar-se un segon per destacar la feina dels tècnics arxivers de la ciutat, callada però precisa i metòdica, com només ho pot ser la del que estima tot allò que se li ha confiat.

I encara més, havent encetat un apartat d'agraïments, no podem deixar d'esmentar la feina feta per Mariano Blanco, el fotògraf que va digitalitzar tots els negatius i les còpies d'època de Joan Vilatobà. La reproducció d'obres d'art i, com en aquest cas, de fotografies, no és fàcil i requereix d'uns coneixements específics de l'obra que es reproduïx, de la tècnica fotogràfica i dels usos posteriors que tindran les imatges que en resultin.

Com qualsevol feina d'equip, cadascun dels professionals que van intervenir en el procés de neteja, de digitalització i de documentació d'aquest fons van aportar la seva expertesa, el seu entusiasme i una bona dosi de dedicació per tal de millorar-ne la conservació i el coneixement.

Reprenem. Les accions de conservació havien estat el primer pas d'un camí molt llarg per conèixer aquest fons. Un camí del qual ja havíem assolit el tram més dur i costerut, que, per contra, és només una etapa curta del viatge. Els tècnics del museu, amb l'ajuda d'un documentalista especialment triat i contractat, l'Eloi Castells, vam prendre el relleu de les mans dels de l'arxiu, vam recollir l'inventari de dades tècniques de les peces i, amb paciència, vam anar construint les fitxes de documentació. Una per a cada placa de vidre, una per a cada història particular. I és que les obres d'art recullen històries, ja ho sabeu. En primer lloc, les relatives a les seves pròpies vicissituds: com, qui i per què es van crear, els propietaris successius, les exposicions on ha participat, les publicacions on es menciona, les crítiques, les intervencions de conservació i de restauració, els estudis que hi fan referència... Després, tant o més importants, les històries relacionades amb el seu aspecte: fitxa tècnica, forma, tema, color, composició, maneres de mostrar-se, requeriments d'exposició... Tot plegat, un extens rosari de dades que cal aplegar, processar, analitzar i registrar de la manera més sistemàtica possible.

Però fer una fitxa tècnica i incloure-hi les històries no és documentar. En realitat és poca feina, encara que parlem de més de 2.000 negatius. L'obra d'art no és un bolet, no és una flor d'estiu, no està sola. El documentalista ha de trobar quin és el seu lloc dins l'entramat de relacions i interrelacions del context en què fou creada i, encara, ha de buscar si té lligams amb altres obres, estiguin o no dins del museu. Si això no es fa, i no es fa en el moment que la peça arriba al museu, que és quan es té molta informació de primera mà, en el futur la persona que vulgui estudiar l'obra no tindrà fils per estirar i, en la bugada, haurem perdut més d'un llençol. A la base de dades de documentació de les obres del museu, doncs, es van referenciar les dades tècniques de les plaques, la informació relacionada amb la seva història i els criteris -per exemple- per a la da-

tació, així com les relacions i interrelacions dels negatius amb altres peces del museu o d'altres col·leccions.²

Tan bon punt l'estudi dels negatius de Joan Vilatobà va començar a proporcionar informacions, es va considerar la possibilitat de donar a conèixer la disponibilitat pública d'aquest fons després de les tasques de conservació, de digitalització i de documentació que s'havien portat a terme. L'objectiu: afavorir que, en el futur, historiadors i investigadors vagin enriquint i millorant el coneixement que tenim d'aquest fotògraf imprescindible per a Sabadell, però també per a la història de la fotografia catalana i europea.

La primera d'aquestes accions de difusió era necessàriament fer una roda de premsa, juntament amb la família Vilatobà, per explicar els continguts del fons i les tasques fetes. Aquesta roda de premsa es va fer l'abril de 2014. Calia dir que les fotografies de Joan Vilatobà –la seva obra– són patrimoni de la ciutat i que es troben a la disposició de tothom qui estigui disposat a aprofundir en el seu estudi.

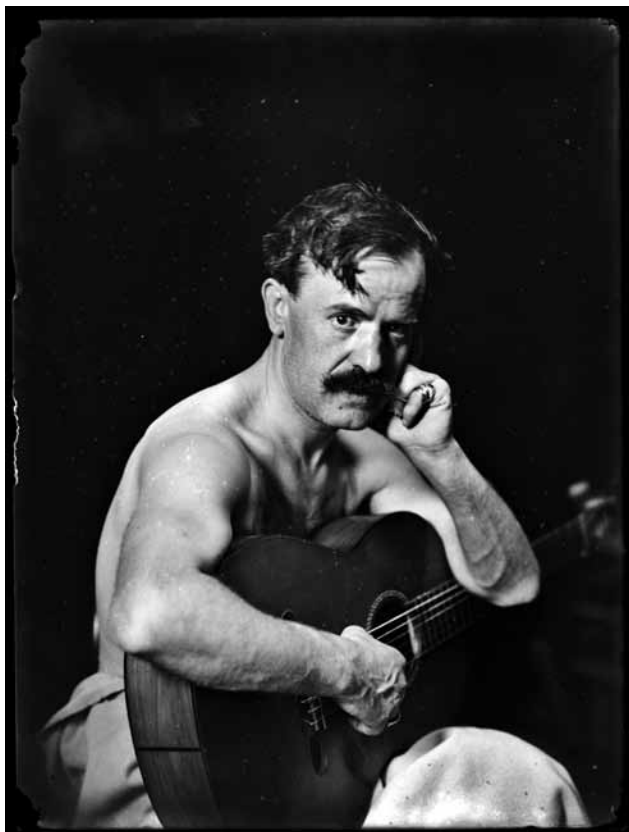
Alhora, es va preparar un cicle de quatre exposicions de petit format que es presentarien a la sala de l'antic menjador de la Casa Turull, a la planta baixa. El vam titular *Joan Vilatobà. Fotografies*. Es tractava precisament d'això, de presentar una selecció d'imatges que il·lustressin la riquesa del fons i que parlessin d'algunes de les novetats i les informacions que havíem pogut anar revelant. Era important poder reproduir algunes de les plaques, fins aquell moment inèdites, al costat dels positius d'època que conserva el Museu d'Art de Sabadell. Dit d'una altra manera, volíem presentar els fils que en els propers anys s'hauran d'estirar per anar coneixent més i millor l'obra fotogràfica de Joan Vilatobà.

I les exposicions es van presentar. La primera va ser senzillament la presentació del fons, per mitjà d'una projecció que mostrava una selecció d'imatges de les més de 2.100 plaques digitalitzades. Recollia, a més, totes les dades que exemplifiquen la riquesa d'aquest fons i la complexitat de la feina feta.³ La segona, que va coincidir amb la celebració del Dia Internacional dels Museus, es va dedicar al nu masculí. Si l'anàlisi d'aquest fons havia aportat un tema inèdit del que fins ara coneixíem de Joan Vilatobà, aquest era la fotografia de nu masculí, un dels temes recurrents, però menys coneguts de la història de l'art.⁴ A continuació es va presentar una

1 Per a més informació sobre la composició d'aquest primer fons de Joan Vilatobà del Museu d'Art de Sabadell, vegeu el catàleg de l'exposició *Joan Vilatobà 1878-1954* (1996), a càrrec de Pere Formiguera.

2 El Museu d'Art de Sabadell utilitza el programa Museum Plus de gestió de col·leccions i de museus, que la Generalitat de Catalunya va subvencionar als museus catalans.

3 *Joan Vilatobà. Fotografies / Presentació*, es va poder veure del 24 d'abril a l'11 de maig de 2014.

Fotografies 1-3. Autoretrat amb guitarra, Nu masculí d'esquena i Dos homes fent equilibris, *negatius en placa de vidre* de Joan Vilatobà, tots tres probablement de principis del segle xx. (Dipòsit de col·lecció particular. Museus Municipals. Ajuntament de Sabadell).

exposició en què s'explicava el procés creatiu de Joan Vilatobà per a la producció de fotografies artístiques, parlant d'aspectes com ara la selecció dels temes, la recerca dels models, la composició, les diferents proves, la selecció final o el positiu.⁵ Finalment, la darrera exposició va mostrar una visió de l'ofici de fotògraf per mitjà de la informació que havíem extret dels negatius en placa de vidre: la tecnologia emprada, l'estudi del fotògraf, els retocs i els mecanismes per aconseguir els efectes desitjats, les exposicions de fotografia artística, etc.⁶

El fons artístic i fotogràfic de Joan Vilatobà

Quan es van iniciar els treballs de conservació i millora dels negatius en placa de vidre, era innegable que, tan bon punt es comencessin a obrir les capses, comença-

riem a recollir noves informacions sobre Joan Vilatobà. Sospitàvem que descobriríem fotografies inèdites, bé perquè no se'n conserva el positiu, o bé perquè mai es va arribar a fer. Era d'esperar, encara, que es poguessin refer les seqüències i les proves per a la creació de les fotografies més conegudes, especialment les escenes. En la nostra imaginació, fins i tot, s'havia format la il·lusió de descobrir nous temes i aspectes inèdits del treball d'aquest fotògraf sabadellenc. Però, com tan sovint passa amb els bons artistes, el seu coneixement ha superat de llarg les millors expectatives.

La fotografia té un component de màgia i de misteri, potser per allò de que els negatius no són fàcilment identificables i han de restar ocults a l'espectador. Es considera obra acabada les còpies en paper que el fotògraf va elaborar després de triar la composició i d'extreure'n el positiu amb una procediment concret. Hi ha, fins i tot, qui creu

que són obra només les còpies signades i entén la resta només com a provatura. Però de la mateixa manera que només amb els olis d'un pintor tindrem una visió fragmentada de la seva trajectòria i vàlua artístiques, només amb els positius finals és impossible de refer ni el procés de creació ni la complexitat tècnica de l'obra fotogràfica.

És per això que tenir l'oportunitat d'estudiar i fer les primeres anàlisis d'un fons d'artista és sempre un privilegi.

La imatge que va presentar tot el cicle d'exposicions -una fotografia de Joan Vilatobà que reproduïx la seva

4 Joan Vilatobà. *Fotografies / Nu masculí*, del 16 de maig al 15 de juny de 2014.

5 Joan Vilatobà. *Fotografies / El treball de l'escena*, del 19 de juny al 20 de juliol de 2014.

6 Joan Vilatobà. *Fotografies / L'ofici de fotògraf*, del 16 d'octubre al 16 de novembre de 2014.

signatura- podia semblar anecdòtica però representava molt bé la consciència creadora del fotògraf, la seva presentació (i representació) com a autor, i la seva voluntat de presentar-se com a fotògraf artista.

RESUM DESCRIPTIU DE LA COL·LECCIÓ DE FOTOGRAFIA

Hi ha tot de dades que ajuden a configurar una imatge de la riquesa d'aquest fons de fotografia i de la complexitat que comporta la seva gestió. Són les següents:

Comodat 1997

- 319 plaques fotogràfiques
- 99 positius d'època

Comodat 2011

- 1.832 negatius en placa de vidre

Els tècnics de l'Arxiu Històric de Sabadell van inventariar, netejar i fotografiar 2.151 negatius en placa de vidre. A continuació, els tècnics del Museu d'Art de Sabadell van fotografiar els 99 positius d'època i van documentar tots els negatius en placa de vidre, establint relacions tant amb tots els positius que conserva el Museu (incloent els arribats per altres fons), com amb altres obres d'art. També es van aconseguir identificar alguns dels personatges fotografiats, gràcies a la documentació d'època i a la col·laboració de la família del fotògraf, tant si es tractava de retrats d'estudi de personatges coneguts (artistes, músics, toreros, actors i actrius, etc.) com de persones del seu entorn familiar.

Explicant les fotografies de Joan Vilatobà: el cicle d'exposicions

Nu masculí

Les fotografies que es van mostrar en aquesta primera exposició feia dècades que ningú no les havia vist. De fet, no teníem constància que Joan Vilatobà les hagués fet i va ser, certament, una de les sorpreses que l'estudi d'aquest fons fotogràfic va desvetllar.

El nu masculí representa el 0,34% del fons fotogràfic de Joan Vilatobà que conserva el Museu d'Art de Sabadell, entre positius d'època i negatius en placa de vidre. En comparació amb el nu femení, que representa el 13,68 % del fons, sembla un percentatge molt petit. Però petit no significa menys important. Només el fet que aquestes fotografies existeixin, que hagin arribat en bon estat a les nostres mans i que les puguem estudiar ja és molt determinant perquè sens dubte afegirà nous elements d'anàlisi per a qualsevol que vulgui investigar l'obra de Joan Vilatobà.

El nu masculí es considera una de les classificacions acadèmiques de les obres d'art. Les societats prehistòriques ja representaven homes nus i, amb el pas dels segles, es va convertir en un tema recurrent, des del món clàssic fins avui. Com, si no, s'hauria pogut representar de manera efectiva la nuesa i la indefensió de Crist en el seu martiri?

Qualsevol estudiant de les acadèmies artístiques havia dibuixat més d'una vegada el cos masculí nu com un exercici més d'anatomia humana. Ja fos amb un model o a partir d'una representació escultòrica a l'aula, els alumnes havien de reproduir fidelment proporcions, músculs i postures.

Sens dubte, representar el cos humà despul·lat ha tingut diferents significats, segons els moments històrics i el context cultural dels artistes. Antigament anava molt lligat a la mitologia i la religió, tot i que, alhora, constituïa un estudi anatómic del cos, especialment en els moments en què l'art s'havia d'acostar de manera més o menys fidel a la realitat. De la mateixa manera, també ha estat molt important la representació de la bellesa o d'un ideal estètic de perfecció i, no podem oblidar-ho, el cos humà nu ha tingut també un component eròtic i sexual.

A la segona meitat del segle XIX i a principis del segle XX la fotografia de nu masculí no era tan habitual com la del nu femení, però, tot i així, no va deixar de ser ben present en la mentalitat dels primers fotògrafs. Homes i nois es fotografiaven despul·lats, ja fos per oferir les imatges com a models per a artistes (com les escultures de les acadèmies), amb finalitats científiques o simplement per a la contemplació estètica del cos masculí. Aquesta darrera finalitat va imposar-se sobretot amb l'aparició del culte al cos.

El museu conserva vuit fotografies de nu masculí de Joan Vilatobà i, encara, dotze imatges en què el mo-

del té el tors nu i vuit en què en una escena de parella l'home també està nu. Com dèiem, no és un percentatge gaire alt, però sí molt significatiu, pel fet que fins ara eren fotografies pràcticament desconegudes. De totes aquestes per a l'exposició se'n van seleccionar sis, les més representatives, ja sigui pel model (el seu germà Josep) o bé perquè reproduïen composicions que també trobem en la fotografia de nu femení.

El treball de l'escena

Una de les fotografies més conegudes de Joan Vilatobà, *En quin punt del cel et trobaré?*, és una escena. De fet, es pot dir que aquesta imatge ha identificat tradicionalment el fotògraf, n'ha esdevingut una icona, fins al punt que pràcticament s'associa Joan Vilatobà a aquesta fotografia. Però les escenes són només una part de la seva producció artística.

La creació d'escenes, sovint carregades de simbolisme, va ser molt habitual entre els fotògrafs pictorialistes que reivindicaven la fotografia com un mitjà d'expressió no tan sols vàlid, sinó a la mateixa alçada que la pintura o les altres arts. No eren escenes extretes de la realitat, sinó que el fotògraf les componia amb cura, jugant amb els personatges i l'atrezzo. L'objectiu era narrar un fet, un concepte que com a mínim en el cas de Vilatobà estava gairebé sempre molt relacionat amb la condició i el patiment humà.

Joan Vilatobà no era un artista immediat, que improvisés, sinó que més aviat tenia un tarannà creador metòdic que comportava que cada obra tingués al darrere un treball més o menys llarg i complex. És molt difícil parlar de com treballava un fotògraf a principis del segle XX, entre altres perquè l'estudi de la fotografia antiga a Catalunya és encara molt incipient, però mitjançant els positius i negatius que es conserven podem començar a fer-ne una aproximació. L'anàlisi del fons personal del fotògraf va permetre fer un petit pas més cap a aquesta direcció, en tant que es van poder relacionar els negatius que guardava l'artista amb els positius d'època que es coneixien, que en fotografia artística hem de considerar com l'obra acabada.

D'aquest estudi es desprèn que Joan Vilatobà feia diferents provatures de composició, situant personatges i objectes en diferents posicions, i després seleccionava la que ell considerava que millor podia representar el

225

Fotografia 4. En quin punt del cel et trobaré?, cap a 1904-1905. Bromur virat, 62,5 x 93,5 cm. (Col·lecció del Museu d'Art de Sabadell. Museus Municipals. Ajuntament de Sabadell).

D'entre els negatius de Joan Vilatóbà que conserva el museu n'hi ha 19 que corresponen a aquesta escena. Un és el negatiu de l'escena que el fotògraf finalment va seleccionar i dos són còpies d'aquest negatiu, en la recerca d'un aspecte final de broma i amb la marca de l'enquadrament precís. Els altres setze són versions. Les fotografies es van fer en plaques de format més aviat gran: 9 són de 24 x 30 cm, una és de 13 x 18 cm i les 9 restants són de 18 x 24 cm. L'estat de conservació de tots els retrats, així com de tot el fons en general, és excel·lent. Igualment, el museu en conserva dues còpies d'època de bromur virat, una en blanc i negre i l'altra en sèpia, així com una còpia d'època d'una versió que probablement sigui un positiu al carbó.

tema escollit. Podia arribar a fer una vintena de proves abans de trobar la imatge que expressava allò que ell volia! Ignorem si, a més, feia esbossos de composició, però pràcticament podem afirmar que abans d'iniciar les provatures havia d'experimentar un procés intel·lectual i de reflexió. No seria estrany que, com a pintor, i a diferència d'altres fotògrafs, el dibuix constituís també una eina important en el procés de creació de la fotografia.

Un cop triada la fotografia, enquadrava i retocava el negatiu i, fins i tot, podia arribar a fer-ne diferents còpies. Els negatius de Joan Vilatóbà tenen un grau de perfecció tècnica i de nitidesa molt elevat, propi d'un fotògraf amb un gran domini de l'ofici. En canvi,

totes les obres acabades, els positius, tenen un efecte lleugerament desenfocat, com emboirat. És evident, doncs, que aquesta aparença era buscada. Pel material conservat, sembla que el nostre fotògraf hi arribava en primer terme fent còpies del negatiu original i, posteriorment, manipulant i jugant amb diverses tècniques de positiu fins a aconseguir un aspecte més proper al gravat o al dibuix al carbó.

D'altra banda, l'estudi que Josep Casamartina va fer de la documentació que guardava la família, recollida pel mateix fotògraf, va aportar un marc cronològic molt més precís per a aquestes composicions. Sortosament, la majoria d'escenes que coneixem es

Fotografies 5 i 6. ¡¡Cuna vacía!! (*versions*), cap a 1904-1905. Gelatinobromur d'argent, 14,5 x 26,5 cm i 20,2 x 27,3 cm. (Col·lecció del Museu d'Art de Sabadell i Dipòsit de col·lecció particular. Museus Municipals. Ajuntament de Sabadell).

“Si alguien viviera feliz menor sería su desconsuelo ¿Qué es eso del cielo que nos arrebató el único amor verdadero que la madre siente por el hijo?” Joan Vilatobà, al revers d'una de les còpies d'època. La pèrdua d'un nadó, bé durant l'embaràs o durant les primeres setmanes o mesos de vida, no era un tema nou. Sota aquest mateix títol molts pintors del segle XIX van intentar reflectir la tristor, el buit i la desesperació d'una mare que plora el seu fill. Joan Vilatobà reprenia el tema i reflexionava igualment sobre l'amor, la mort i el dolor, però ho feia a través de l'objectiu i fent servir decorats i personatges reals. Un altre bon exemple de fotografia pictorialista. A banda, expressava també el seu sentiment contrari als valors i a les creences de la religió cristiana. Era maçó i, per tant, ho feia de manera velada. El museu conserva dos positius d'època d'aquesta escena, de petites dimensions, així com tres negatius de gran format. Totes, excepte un dels negatius, són versions d'aquesta escenificació.

227

Fotografies 7 i 8. Noves generacions, 1905. Negatiu en placa de vidre, 18 x 24 cm. (Dipòsit de col·lecció particular. Museus Municipals. Ajuntament de Sabadell).

Negatiu original de l'obra final i diverses versions d'un mateix tema, junt amb un altre de molt semblant. Aquestes composicions, que probablement conformaven obres diferents, es van mostrar conjuntament perquè s'hi discerneixen temes comuns: les edats de l'home, l'experiència i el coneixement que es transmeten entre generacions, l'harmonia entre persones d'edats diferents, etc. Són temes de nou molt propers a la filosofia maçònica, i ben presents en diferents moments de la història de l'art, però especialment en la pintura simbolista. Els models de l'home ancià i de la nena es repeteixen i en aquesta ocasió apareix un tercer personatge (l'home adult o el ferrer, segons el cas) encarnat pel germà del fotògraf, Josep Vilatobà. L'atzello, en el qual no hi ha cap objecte sobrer, és també molt important i està carregat de simbolisme. El positiu original, que es va fer amb la tècnica del carbó, va ser una de les fotografies que Joan Vilatobà va presentar l'any 1905 al Concurs de Gómes Bicromatades de la revista *Il·lustració Catalana*, on va aconseguir el cinquè premi. Al mes de juny del mateix any es va reproduir en aquesta publicació.

Fotografia 9. Lágrimas primaverales (*versió*), cap a 1904-1905. Gelatinobromur d'argent, 14,7 x 22,8 cm. (Dipòsit de col·lecció particular. Museus Municipals. Ajuntament de Sabadell).

És una de les fotografies que Joan Vilatobà va presentar a l'Exposició Nacional de Fotografia que l'any 1905 es va fer a Madrid, en la qual va obtenir el diploma d'honor. Al gener de l'any següent es publicaria a la revista *Graphos Ilustrado*. L'ancià és el mateix que va fer de model per a la coneguda *En quin punt del cel et trobaré?* i la nena també apareix en altres fotografies de caràcter artístic, tant formant part d'escenes com en retrats. D'aquesta escena n'han aparegut 12 negatius, un dels quals és l'original seleccionat i un altre és una còpia. L'únic positiu és sensiblement més petit que els negatius, tots de 18 x 24 cm. De nou observem com el fotògraf feia diferents provatures de composició i decorats fins a trobar l'escena que, segons ell, reflectia millor allò que volia explicar.

van publicar en revistes especialitzades del moment i van participar en els principals certàmens de fotografia de l'estat espanyol. Això determina una cronologia que va des del 1903 al 1906.

L'ofici de fotògraf

L'estudi

De l'aparença i la distribució dels estudis que Joan Vilatobà va tenir a Sabadell ben poca cosa se'n sap. El primer, on va iniciar la trajectòria com a fotògraf, era al número 2 del carrer de Migdia, fent cantonada amb la plaça del Duc de la Victòria, que avui és la plaça del Gas. L'any 1910 es va traslladar al número 36 del carrer de Calderón, taller que va ocupar fins que va deixar d'exercir com a fotògraf i el va traspasar a un dels seus deixebles, Rafael Molins.

La imatge de l'estudi que es mostra, de la qual entre els negatius estudiats n'han aparegut cinc versions, és una composició d'objectes feta potser amb alguna finalitat publicitària. L'escenari és sens dubte el taller del fotògraf i tots els objectes que s'hi veuen són fotografies de Joan Vilatobà (totes emmarcades), aparells fotogràfics o bé elements que el fotògraf utilitzava com a atrezzo, sobretot en els retrats. A través seu no és possible saber si l'establiment tenia més espais, si el que es veu era realment la zona de treball (probablement sí), ni com era la distribució dels aparells.

Per fer una aproximació a com era l'estudi de Joan Vilatobà cal recórrer a les poquíssimes fotografies testimonials o als plànols que es conserven dels tallers que es van construir de bell nou als anys vuitanta del segle XIX a Barcelona. I, tot i així, caldrà tenir en

229

Fotografia 10. Joan Vilatobà, Estudi de Joan Vilatobà, principis segle xx. Negatiu en placa de vidre, 18 x 24 cm. (Dipòsit de col·lecció particular. Museus Municipals. Ajuntament de Sabadell).

compte que aquells eren tallers luxosos, de fotògrafs d'una gran fama i dimensió comercial, que probablement quedaven molt lluny de la realitat d'una ciutat industrial encara en creixement com era Sabadell.

Joan Vilatobà devia conèixer més o menys bé aquests grans estudis barcelonins i, encara més, els de París i Alemanya. De ben segur, en el moment d'instal·lar-se a Sabadell i emprendre el negoci devia buscar un aspecte similar, per bé que més modest i d'acord amb el context sabadellenc.

Els estudis fotogràfics tenien com a mínim una sala de retratar i una petita estança per als processos de revelat i positivat. Si el fotògraf tenia un mínim de renom, llavors també s'hi afegien estances per rebre

els clients, tocadors per poder-se arreglar abans de la instantània, un despatx i, fins i tot, espais d'exposició dels treballs fotogràfics més notables i destacats. De vegades, els mateixos objectes que servien d'atrezzo per als retrats també es col·locaven per embellir els espais públics i de recepció de l'estudi.

Excepte els grans estudis, que es construïen de nova planta, la resta acostumaven a estar dalt de terrats per obtenir al màxim de llum solar. Potser els fotògrafs que s'establien en poblacions on el sòl no era car podien tenir un estudi en planta baixa, de vegades amb una petita construcció al jardí. Afavorir l'entrada de llum, en un moment en què l'energia elèctrica era pràcticament inexistent o estava a les beceroles, sig-

nificava comptar amb grans obertures. A l'exterior, al carrer, s'hi col·locava algun cartell com a reclam.⁷

Posarem com a exemple el nou estudi que Pau Adouard va instal·lar a l'entresol de la casa Lleó-Morera de Barcelona, l'any 1905. Tant l'arquitecte, Lluís Domènech i Muntaner, com el fotògraf obtindrien diversos guardons amb aquesta obra. La seva inauguració fou tot un esdeveniment social a la ciutat. Vegeu la descripció que en feia la premsa, que reflecteix bé l'estructura i la sumptuositat de l'establiment:

“El vestíbol, que és la part de la que s'ha encarregat en Gual, és d'un gran efecte, y l'artista director ha sabut combinar molt bé l'equilibri de las masses de las dúas vitrinas que s'obren en l'angle, ab els buits de las parets y las vidrieras que comunican ab el saló de espera. [...]

230

Per un tram de quatre grahons, comunica'l vestíbol ab el saló d'espera, obert, ab finestra seguida, al passeig de Gracia y que sembla més dependencia de casa senyorial que d'establiment públich. [...]

D'aquet saló's passa a un altre y un corredor comunica ab altres dos, instalat ab no menys gust, que venen a ser l'avant-galería. Aquesta és espayosa y ben decorada y en ella hi té instaladas el Sr. Adouard las magnificas cambras foscas y altres aussiliars per la impressió de las imatges.”

La Veu de Catalunya, 7 de juliol de 1905

La tècnica

Joan Vilatobà era un bon coneixedor de la tècnica fotogràfica. Com a fotògraf pictorialista li interessava distanciar les seves fotografies de la realitat, buscant intencionadament de crear un efecte d'un cert desenfocament.

Els fotògrafs pictorialistes se servien de tot tipus d'enginys per arribar a aquest resultat, tant en el moment de fer la fotografia com durant els processos de revelat del negatiu i del positiu. Era habitual utilitzar filtres o pantalles, desenfocar expressament, buscar jocs de llums i ombres o, fins i tot, emprar objectius antics i, per tant, imperfectes. També se solien manipular els negatius i es triaven tipus de paper i de positiu que acostessin la imatge final al dibuix o al gravat.

El fotògraf se servia del retoc dels negatius per aconseguir l'efecte desitjat, fent intervencions puntuals per millorar aspectes que no havien quedat prou bé (segons l'objectiu estètic que perseguia) en el mo-

ment de la instantània: afegir punts de llum, difuminar zones, marcar nous enquadraments... Cal tenir en compte que, si bé la fotografia començava a ser una tècnica evolucionada i els fotògrafs disposaven de bones càmeres i bons materials, la il·luminació era encara molt rudimentària, ja que la llum elèctrica no s'implantaria plenament a Sabadell fins a la segona dècada del segle xx.

Gairebé la meitat dels negatius en placa de vidre del fons personal de Joan Vilatobà presenten algun tipus de retoc més o menys important. Es tracta, sobretot, d'intervencions amb llapis gras o màscara vermella. També s'han trobat marques d'enquadrament. Són tan puntuals que fan pensar que el fotògraf potser ja hi comptava a l'hora de tirar la fotografia. En qualsevol cas, no són retocs destinats a amagar defectes tècnics del fotògraf, sinó a aconseguir uns efectes que difícilment podia assolir només amb la càmera i la il·luminació.

D'altra banda, l'estudi dels més de 2.000 clixés ha descobert un aspecte fins ara inèdit del treball del fotògraf: la reproducció (fins a 2 i 3 vegades) d'un mateix negatiu. És a dir, Joan Vilatobà feia còpies dels seus negatius. Per què? És difícil d'assegurar, però aquest fet concorda amb aquella voluntat dels fotògrafs pictorialistes per recrear un ambient emboirat, gairebé oníric, perquè és evident que amb cada còpia la imatge original s'anava difuminant. Si, a més, recordem que aquests fotògrafs recorrien a diferents processos de positiu i preferien els que donaven a la imatge una qualitat més dissipada, un desenfocat buscat o més gra, tot apunta al fet que el fotògraf de Sabadell se servia de la manipulació posterior del negatiu i de la utilització de tots els mitjans que la tècnica fotogràfica li donava per aconseguir l'efecte desitjat. De fet, només cal comparar la nitidesa i perfecció tècnica de les reproduccions que s'han fet dels negatius (sense cap tipus de manipulació) amb la broma dels positius d'època que ens han arribat, que, en definitiva, és el que hem de considerar com l'obra acabada.

⁷ Per a reproduir l'aspecte que podia haver tingut l'estudi fotogràfic de Joan Vilatobà són molt útils les fotografies històriques, com la que l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona conserva de l'estudi d'Amadeu Mariné al terrat del c. de Pelai, 62, de Barcelona. Igualment, serviria d'analogia algun estudi conservat, com el de R. Robert Clapperton a Escòcia.

231

Fotografies 11-12-13. Joan Vilatobà, Figura femenina amb calavera, entre 1903-1905. Negatiu en placa de vidre i positiu d'època. (Col·lecció del Museu d'Art de Sabadell i Dipòsit de col·lecció particular. Museus Municipals. Ajuntament de Sabadell).

Les exposicions i els certàmens

L'artista generalment busca donar-se a conèixer. Sense el públic la seva obra no té sentit. A principis del segle xx l'aparador més buscat per un artista eren les exposicions (com més notòries i estratègicament situades millor), els certàmens i la publicació de treballs en revistes especialitzades. I, no ho oblidem, Joan Vilatobà volia consolidar-se com a fotògraf artista.

És per això que, tan bon punt el 1903 es va instal·lar a Sabadell i va començar a produir obra fotogràfica, es va preocupar per mostrar el seu treball en els prin-

cipals espais i esdeveniments fotogràfics del moment. Lògicament, tractant-se d'una art "moderna" i que encara havia de desenvolupar tota la seva capacitat creativa, per optar a les exposicions i els premis fotogràfics calia traspasar els límits de Catalunya.

Amb la documentació que fins avui s'ha pogut consultar, se sap que Joan Vilatobà, com a fotògraf, va participar en els esdeveniments següents:

1903	II Concurs de Fotografia de la revista <i>Il·lustració Catalana</i>	— Primer premi
1904	Congreso Nacional Fotográfico, Asociación Colombófila de Cataluña, Sala Parés (Barcelona) Exposición de productos y manufacturas locales, Gremi de Fabricants, Centre Industrial (Sabadell)	— Segon premi i un accèssit
1905	Concurs Nacional de Gomes Bicromatades, Concurs Adouard (Barcelona)	— Cinquè premi
232	Concurs Fotogràfic (Figueres)	— Primer premi
	Exposición Nacional de Fotografías (Bilbao)	— Medalla d'honor
	Exposición Nacional de Fotografía (Madrid)	— Medalla d'honor
	Concurso Fotográfico (Granada)	
1906	Exposición Nacional de Fotografía (València) Exposició <i>Joan Vilatobà / Joan Vila Cinca</i> (Sabadell)	— Diploma i Medalla d'honor
1908	Exposición Hispano Francesa (Saragossa)	— Medalla d'or
1915	Exposició 1915. Acadèmia de Belles Arts de Sabadell, antic teatre Lliga Regionalista de Sabadell	
1917	Exposició a l'Ebenisteria Guillem (Sabadell)	
1919	Exposició a la Caixa d'Estalvis de Sabadell Exposició al Círculo de Bellas Artes (Madrid)	
1920	Exposició a les Galeries Laietanes (Barcelona) Exposició al Saló del Teatre Goya (Barcelona)	
1921	Primer Salón Internacional de Fotografía (Madrid) Exposició al Cercle Republicà Federal (Sabadell)	— Diploma de Cooperación y de Mérito

D'entre els negatius en placa de vidre que Joan Vilatobà guardava s'han conservat vuit imatges que il·lustren una part d'aquesta activitat. Són fotografies documentals que el fotògraf feia de la selecció d'obres que havia fet per al certàmens. Així, apareixen les tries dels concursos de Madrid, Bilbao i del Concurs Adouard de l'any 1905, així com la de València de 1906. N'hi ha tres que sense més documentació no es poden identificar i que mostren unes fotografies de gran format.

Els negatius que s'han estudiat aporten, encara, moltes altres informacions relacionades amb aquesta activitat expositiva. Lògicament, en els casos que la selecció de fotografies està identificada podem saber quines obres va presentar a cada certamen. D'altra banda, també estableixen datacions en tant que po-

233

Fotografia 14. Joan Vilatobà, Positius a l'estudi de Joan Vilatobà, principis segle xx. Negatiu en placa de vidre, 18 x 24 cm. (Dipòsit de col·lecció particular. Museus Municipals. Ajuntament de Sabadell).

dem saber que aquelles fotografies ja estaven fetes en una data determinada. Igualment, il·lustren el tipus de presentació final que va triar el fotògraf i un dels aspectes que s'acostumen a destacar de la seva producció, pel que té d'excepcional: la utilització del gran format fotogràfic.

El fotògraf artista versus el fotògraf comercial

“Mi profesión es sumamente personal y monótona al mismo tiempo. Empieza el día con el retrato de la rubicunda doña Josefa; luego el niño de teta en camiseta; la niña de primera comunión; el clásico grupo

de familia, el papá, la mamá y los cuatro chiquillos, el más pequeño de dos meses. Luego la pareja de novios, y así sucesivamente transcurre el día, y al siguiente otra tanda de trabajos por el estilo. A todo esto haga usted obras de arte y enseñe pruebas de todos cuantos clichés obtenga. En cambio el amateur elige sus modelos, trabaja cuando se siente artista, hace sus clichés cuando y donde quiere. Enseña sólo los buenos y rompe los malos. Nada, que a mí me gustaría más, mucho más, ser aficionado.”

Pau Audouard, *La profesión de fotógrafo*. Madrid: Graphos Ilustrado, juny 1906.

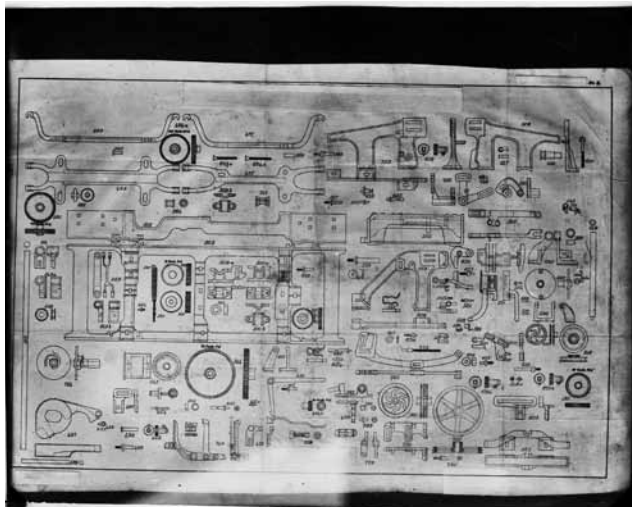

Fotografia 15. *Joan Vilatobà*, Reproducció de pintura de Joan Vila Cinca, *principis segle xx*. *Negatiu en placa de vidre*, 18 x 13 cm. (Dipòsit de col·lecció particular. Museus Municipals. Ajuntament de Sabadell).

Els fotògrafs de principis del segle xx, malgrat que es volguessin significar com a artistes, necessitaven treballar també com a fotògrafs comercials. Es podria dir que els fotògrafs potser eren els artistes que

patien més aquesta dicotomia entre el creador i el professional.

En arribar, doncs, el segle xx, la fotografia comercial va créixer amb rapidesa. La comercialització de la

Fotografia 16. Joan Vilatobà, Dibuix tècnic. Maquinària, primer quart segle xx. Negatiu en placa de vidre, 24 x 30 cm. (Dipòsit de col·lecció particular. Museus Municipals. Ajuntament de Sabadell).

Fotografia 17. Joan Vilatobà, Radiografia. Clavícula, primer quart segle xx. Negatiu en placa de vidre, 24 x 30 cm. (Dipòsit de col·lecció particular. Museus Municipals. Ajuntament de Sabadell).

235

càmera compacta de Kodak i la millora dels negatius van apropar a la població (si més no a la que tenia un cert poder adquisitiu) el que fins llavors havia estat una tècnica complexa. El fotògraf *retratista* va haver de posicionar-se com a fotògraf *professional* i distingir-se envers aquest nou tipus de fotògraf: l'*amateur*.

Com a fotògraf comercial, Joan Vilatobà va rebre molts tipus d'encàrrec a banda del retrat. Entre els negatius que s'han estudiat hi ha més de setanta reproduccions d'obres d'art: pintures seves i del seu fill, Màrius Vilatobà, però també de Joan Vila Cinca o d'Antoni Estruch i escultures de Camil Fàbregas. També hi ha algunes reproduccions de plànols tècnics de maquinària. Criden l'atenció, en tant que constitueixen una faceta força desconeguda dels fotògrafs, les radiografies. Els raigs X es van descobrir a finals del 1895 i les primeres radiografies a Barcelona es van fer l'any 1896. En aquell moment ni físics ni metges tenien la capacitat tècnica per transformar en una imatge fixa aquesta visió, de manera que durant molt de temps els fotògrafs van fer aquesta feina. La fascinació per poder veure en una imatge l'interior del cos humà i el progrés tècnic que significava va fer que, fins i tot, se'n fessin exposicions. No és d'estranyar, doncs, que Joan Vilatobà posés els seus coneixements especialitzats al servei dels metges de Sabadell.

Però molts fotògrafs defensaven la seva dimensió d'artista i en paral·lel no deixaven de crear, exposar i presentar-se a concursos. De la mateixa manera que els dels pintors, els tallers d'aquests fotògrafs eren també llocs de reunió i tertúlia d'artistes, escriptors, intel·lectuals i, fins i tot, algun crític. Podem imaginar que el de Joan Vilatobà també era així, ja que els nombrosos testimonis del moment parlen no tan sols de la relació que mantenia amb els artistes coetanis, sinó també del seu paper com a mestre. Els noms dels artistes que figuren en la seva col·lecció personal (Joan Vila Cinca, Josep Espinalt, Antoni Estruch, Francesc Gimeno, Lluís Valls Areny, Antoni Pous Palau, Domènec Soler Gili, Josep Serra Santa o Antoni Angle, entre d'altres) i els personatges que va retratar el situen en l'àmbit de la dinàmica cultural i artística de Sabadell, però també de Catalunya. ●